

UDK 316.42(497.6)

Primljeno: 14. 05. 2020.

Stručni rad

Professional paper

Adnan Džafić

SOCIJALNI KAPITAL U ORTAČKOM KAPITALIZMU

Zlatan Delić, Hariz Šarić, Azra Sadadinović, *Socijalni kapital i socioekonomski razvoj Bosne i Hercegovine*, IN SCAN, Tuzla, 2018.

Znanstvena monografija autorskog trojca Delić, Šarić i Sadadinović pod naslovom *Socijalni kapital i socioekonomski razvoj Bosne i Hercegovine* koncipirana je iz tri dijela. Već na osnovu naslova poglavlja monografije *Koncept socijalnog kapitala u djelima „nautjecajnijih utemeljitelja“, Komparativni pregled različitih shvatanja socijalnog kapitala i Rezultati empirijskog istraživanja uticaja socijalnog kapitala na socioekonomski razvoj Bosne i Hercegovine* da se nazrijeti autorski naum u deskripciji „kognitivnih i analitičkih dometa koncepta „socijalnog kapitala“ (str. 3). Iza sintagme „socijalni kapital“ krije se ideološki naum kasnog kapitalizma, uljepšano nazvan ekonomija znanja i ekonomija informacija, da se sva područja ljudske društvene aktivnosti obuhvate jednim pojmom. Intenciju kamufliranja najvažnijih socioekonomskih problema, autori će prikazati širokom teorijskom i empirijskom analizom tog, nazvaćemo ga, društvenohumanističkog vapaja da su pojmovi „kapital“, koji obuhvata sadržaje i individualizma i konkurencije, i „socijalni kapital“, koji implicira pozitivne građanske vrline, kolektivne odnose solidarnosti i davanja, pokazavši kako su oni u najmanju ruku nespojivi. Delić, Šarić i Sadadinović u tom će cilju ponuditi alternativno objašnjenje razlike između teorije socijalnog kapitala i javnopolitičkog diskursa o socijalnom kapitalu (str.4).

Centralnu ulogu u usponu rasprava o socijalnom kapitalu u akademiji i javnoj politici imali su akademski i javnopolitički poduzetnici koji su bili posrednici između

teorije i politike. Veza između socijalnog kapitala i neoliberalizma prenesena je iz akademske zajednice na politički diskurs tokom devedesetih (str 7). Prvo poglavlje knjige ukazuje na hronološki i epistemološki tok kako nastanka pojma socijalni kapital tako i njegovo referiranje na područja društvenog života koja je isti trebao objasniti. S tim u vezi autori usmjeravaju pažnju na profesionalni angažman Putnama, Colemana, Bourdieua i Fukuyame, na prostorni okvir u kojem ovi autori djeluju ali i uticaj i dosege teorije socijalnog kapitala na širi prostorno-geografski kontekst. Autori pokušavaju isti koncept aplicirati na bosanskohercegovačko društvo uzimajući pritom u obzir specifikume društva u tranziciji ali i „sklerotično“ stanje institucija političkog predstavljenja te mogućnosti i dosege ekonomskih aktivnosti u takvom društveno-političkom kontekstu. Putnamov koncept socijalnog kapitala i pojam kuglaške igre predstavljaju ključ njihovih objašnjenja društvenih odnosa zahvaćenih epidemijom socijalne izolacije koja dovodi do erozije socijalnog kapitala potkopavajući javni život i demokratiju (str. 24). Opadanje socijalnog kapitala rezultat je, dakle, erozije ideje „zajednice“ i zajedništva kao i smanjenja građanskog aktivizma i saradnje. Ovaj proces Putnam objašnjava u knjizi *Kuglati sam* i kroz metaforički prikaz kuglanja kao timskog sporta i timskog natjecanja, čime je u velikoj mjeri uticao na sadržaj akademske rasprave o socijalnom kapitalu (str. 29).

Drugi uticajni američki znanstvenik važan u promoviranju koncepta socijalnog kapitala je sociolog i empirijski istraživač James Coleman. Profesionalno je bio angažiran u sociološkoj analizi fenomena obrazovanja i racionalnog izbora a kasnije u vladinom projektu kreiranja obrazovne politike i rješavanja problema desegregacije u američkom obrazovnom sistemu. „Coleman definiira socijalni kapital kao svaki društveni odnos koji može pomoći pojedincu da pokuša ostvariti svoj interes“ (str. 36). Francis Fukuyama je pak autor koji korpusu tema vezanih za socijalni kapital doprinosi analizom logike globalnog kapitalizma. On nastoji obnoviti filozofski pojam priznanja te ukazuje na važnost liberalnog sistema univerzalnih i jednakih prava u kome borba za priznanje ljudskog dostojanstva ima najvišu vrijednost. „Fukuyamina definicija glasi da je socijalni kapital instancirajuća neformalna norma koja promiče saradnju dvaju ili više pojedinaca“ (str. 44). Iako je ekonomija u centru pažnje, Fukuyama smatra da, uz određene socijalne faktore, kultura i religija imaju važnu ulogu u formiranju i održavanju socijalnog kapitala a država posredno utiče na njegovo stvaranje imovinskim pravima i javnom sigurnošću a ne intrevencionizmom u ekonomiju i zakone slobodnog tržišta. Četvrti autor važan u savremenoj analizi socijalnog kapitala, a koji zadobiva pažnju autora monografije, je francuski sociolog i filozof Pierre Bourdieu. Bourdieuova analiza ekonomskih fenomena, borbe u kontekstu dru-

štvene dominacije, subordinacije te simboličke kontrole također je povezana je konceptom kapitala i socijalnog kapitala.

„Prema Bourdeau socijalni kapital se odnosi na sposobnost mobiliziranja mreže društvenih veza (srodstva ili nekih drugih) za ostvarivanje vlastitih ciljeva“ (str. 74). Za Bourdieua ekonomski kapital je važan ali društveni akteri na raspolaganju imaju i druge resurse – kulturni, socijalni i simbolički kapital – koje mogu ulagati, uvećavati, umanjivati i prenositi.

U drugom poglavlju *Komparativni pregled različitih shvatanja socijalnog kapitala* autori nastupaju s preliminarnom tezom da većina novijih rasprava o socijalnom kapitalu po svojim ukupnim ishodima i dometima ne nadilazi kategorijalnu strukturu prvobitno definiranog terminološkog aparata uspostavljenog kod četvorice spomenutih „utemeljitelja“ koncepta socijalnog kapitala. „... i novije rasprave o socijalnom kapitalu dosta su disperzirane a odnose se na potpuno različite oblasti (ekonomiju, politiku, kulturu, strateško planiranje, urbani i ruralni razvoj, obrazovanje, razvoj demokratije (...))“ (str.75) Devedesetih godina dvadesetog stoljeća sve društvene znanosti ušle su u razdoblje jedne od najvećih orijentacijskih kriza – u krizu razumijevanja vlastitog predmeta istraživanja – društva. U tom kontekstu ukazala se i potreba precizne kontekstualizacije okvira tj. nužnost metodološke pouzdanosti različitih načina upotrebe diskursa socijalnog kapitala. „Fizički kapital odnosi se na fizičke objekte, ljudski na karakteristike pojedinaca, socijalni kapital se odnosi na veze između pojedinaca – društvene mreže i norme reciprociteta i pouzdanosti koje iz njih proizlaze“ (str. 138).

Uvođenjem koncepta socijalnog kapitala u politologiju, preko Putnama, postavilo se temeljno pitanje – da li se djelotvornost socijalnog kapitala može odnositi na grupe i društva kao što se odnosi i na pojedince? Tako, po Putnamu, socijalni kapital obrazuju, održavaju i uvećavaju mreže odnosa u koje pojedinci stupaju, norme koje ih reguliraju i uspostavljeni odnosi povjerenja koji pojedincima omogućuju zajedničko djelovanje i uspješnije ostvarivanje postavljenih ciljeva (str. 139). Dakle, socijalni kapital se obrazuje, održava i uvećava u društvima koja se izvršila prijelaz od pasivnog povjerenja ka aktivnom povjerenju tj. povjerenju koje se mora steći i u kome postoje pregovori između svih aktivnih strana a ne zavisnost. A to je povjerenje koje se mora neprestano obnavljati (str. 141). I Fukuyamino shvatanje da samo one norme koje formiraju pozitivne efekte na nivou zajednice (poštenje, poštovanje dogovora i dr.) mogu biti svrstane u socijalni kapital ukazuje na potrebu etabliranja jedinstvene sazajne matrice, odnosno, potrebu sklada epistemološke i političke dimenzije u definiranju pojmova.

U kontekstu analize mogućnosti i stanja socijalnog kapitala u bosanskohercegovačkom društvu, kao i prisutnih ideoloških matrica na koje je ukazivao i američki sociolog Keith Duobt (2003) uvođenjem pojma „sociocid“, autori naglašavaju da je hronični nedostatak odgovornosti za opće dobro osnovni referentni okvir za istraživanje socioekonomskog stanja međupovezanih zajednica lokalnog i regionalnog nivoa (str. 120). Općenito, stanje socijalnog kapitala u Bosni i Hercegovini je posljedica osporavanja simboličkog kapitala oblikovanog u ideji zajedničkog života. Tom konstatacijom autori već nagovještavaju sljedeće poglavlje koje obuhvata dvije empirijske studije o socijalnom kapitalu na području Bosne i Hercegovine a nslovljeno je *Rezultati empirijskog istraživanja uticaja socijalnog kapitala na socioekonomski razvoj Bosne i Hercegovine*. Rezultati teorijsko-empirijskog istraživanja provedenog 2011/2012. godine čine prvi dio poglavlja. Šira teorijska analiza socijalni kapital vidi kao pozitivno dopunjenje djelovanju tržišta. Društveno-ekonomski prostor primjene koncepta socijalnog kapitala u bosanskohercegovačkom društvu obuhvatio je stanje i djelovanje grupa i mreža, povjerenja i solidarnosti, kolektivne akcije i kooperacije, informisanosti i komunikacije, socijalne kohezije i inkluzije, osnaživanja i političke akcije. Stanje uglavnom svih navedenih dimenzija socijalnog kapitala po autorima je nezadovoljavajuće i limitira značaj socijalnog kapitala za socio-ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine (str. 154).

Prva empirijska studija predstavljena u monografiji donosi zaključak da bosanskohercegovačko društvo nije u postratnom i tranzicijskom periodu konsolidovano a uloga socijalnog kapitala je od velikog značaja upravo za socioekonomsku konsolidaciju i integraciju (str. 161). Iako rezultati ovog istraživanja pokazuju nizak nivo učešća predstavnika malih i srednjih preduzeća u profesionalnim udruženjima u lokalnim zajednicama ohrabrujući aspekt je veća pozitivna percepcija istih grupa za angažman mreža ovih preduzeća u razvoju socijalnog kapitala. Stepenn povjerenja anketiranih uposlenika malih i srednjih preduzeća prema nekoliko tipova organizacija i institucija širokog je raspona. Najmanje je iskazanog povjerenja prema državnim institucijama kada je u pitanju njihovo djelovanje na osiguravanju boljih uslova za ekonomski razvoj.

Drugi dio trećeg poglavlja čini empirijsko istraživanje provedeno 2015/2016. godine koje predstavlja kontinuitet u odnosu na istraživanje o uticaju socijalnog kapitala na socio-ekonomski rast u Bosni i Hercegovini provedeno 2012. Istraživanje iz 2016 godine pokazuje rast nezainteresiranosti ispitanika u pogledu pripadnosti grupama koje djeluju u njihovoj društvenoj zajednici, porast isključenosti te pad povremene uključenosti u političke stranke i pokrete (str. 165). Važnost socijalnog kapitala koji

bi se gradio na uspostavljanju grupa i mreža unutar malih i srednjih preduzeća nije dovoljno prepoznata. Najviše povjerenja ispitanici imaju u policijske, zdravstvene i obrazovne institucije. Iako se došlo do podataka o padu povjerenja ispitanika u državne institucije i institucije vlasti, autori smatraju da je pad povjerenja u institucije dio šireg trenda pada povjerenja u ljude općenito bez obzira na njihovu nacionalnu i etničku pripadnost (str. 176). Distanciranost u međuljudskim odnosima prema istraživanju autora danas je veća među građanima Bosne i Hercegovine nego prije rata a signifikantan je i porast važnosti materijalnih vrijednosti u odnosu na etičke i moralne (str. 207).

Rezultati empirijskih istraživanja u tranzicijskom društvu atipičnog administrativno-političkog okvira daju sliku institucionalno nefunkcionalnog društva utemeljenog na principima „ortačkog“ kapitalizma i principu patronata (Puljek- Shank Randal 2017), a sve je popraćeno blagonaklonošću institucija EU koje su u stvarnosti zainteresirane samo za demokratsku izbornu proceduru. Uprkos svemu, autori pokušavaju iznaći i pozitivne efekte primjene koncepta socijalnog kapitala na socioekonomski razvoj Bosne i Hercegovine nošeni snažnim uvjerenjem da se isplati raditi „na razvijanju svijesti o pozitivnom značaju socijalnog kapitala za društveni i ekonomski razvoj uopće, naročito za konsolidaciju i socioekonomski oporavak bosanskohercegovačkog tranzicijskog društva“ (str. 208).

Monografija *Socijalni kapital i socioekonomski razvoj Bosne i Hercegovine* rezultat je ozbiljnog multidisciplinarnog pristupa koji nije ostao na pukoj teorijskoj proklamaciji. Naime, iako su neki teoretičari spomenuti u monografiji (Woolcock) optimisti u pogledu pronalaženja zajedničkog jezika u istraživanju socijalnog kapitala među povjesničarima, sociolozima, ekonomistima i antropolozima, autori monografije ostaju dosljedni kritičkom i opreznom tonu. Ističemo pritom njihov istančani znanstveni osjećaj za kontekstualnost u primjeni znanstvenih koncepata na društvenu stvarnost, što referirajući na svoje prethodnike i sami izrijekom naglašavaju: „... važno (je) u kojim kontekstima su analizirali socijalni kapital i šta su oni tim svojim analizama željeli postići, odnosno za koju ideologiju su se zalagali.“

Ključni doprinos knjige počiva, međutim, u operacionalizaciji znanstvenih modela i teorija na vlastiti društveni prostor, čineći razvidnim raspon mogućnosti i ograničenja takvih pokušaja. Mogućnosti, stanje i uticaj socijalnog kapitala u Bosni i Hercegovini na socioekonomski razvoj istraživali su primjenom instrumentarija za mjerenje stavova (povjerenje, vrijednosne orijentacije) i aktivnosti (članstvo u mrežama i drugo) koji je razvijen za potrebe Svjetske Banke kao i smjernica koje su usvojene za istraživanje socijalnog kapitala od strane OECD-a. Da ne bismo ostali nedorečeni,

ključna odgovornost za revitalizaciju bosanskohercegovačkog društva i države ipak je na političkim institucijama koje su dio ustavnog poretka Bosne i Hercegovine. Autori monografije su sve vrijeme toga bili svjesni.

Adresa autora
Author's address

Adnan Džafić
Univerzitet u Sarajevu
Fakultet političkih nauka
adnan.dzafic@fpn.unsa.ba